

r.pr. dr hab. Michał Wojewoda

Popularne klauzule umowne

- teoria, praktyka i orzecznictwo

Klauzule umowne a wolność kontraktowania

Swoboda umów – art. 353¹ k.c.

Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.

Zasadniczo zatem istnieje zatem swoboda także co do konstruowania poszczególnych klauzul umownych, ale bardzo często pojawiają się pewne ograniczenia ustawowe – należy zatem wiedzieć, które elementy danej konstrukcji mają charakter dyspozytywny, a które bezwzględnie obowiązujący.

Nie wolno naruszyć przepisów *iuris cogentis*(!)

Nieważność umowy lub jej postanowień

Art. 58. § 1. *Czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy.*

§ 2. *Nieważna jest czynność prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.*

§ 3. *Jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana.*

Potencjalnie może upaść cała umowa – czasami zasadne może być wprowadzenie tzw. klauzuli salwatoryjnej.

Klauzula salwatoryjna

Wyrok SA w POZ z 22.10.2009, I ACa 697/09

Prosta klauzula salwatoryjna, w której strony wyrażają wolę utrzymania w mocy czynności prawnej w razie nieważności jej części, została w zasadzie wyrażona w art. 58 § 3 k.c.

Umieszczenie takiej klauzuli w umowie można uznać za wystarczający dowód zamiaru stron, wykluczający potrzebę badania, czy bez nieważnych postanowień czynność zostałaby dokonana.

Brak w umowie klauzuli salwatoryjnej nie może jednak świadczyć o tym, że bez postanowienia dotkniętego nieważnością czynność prawna nie zostałaby dokonana.

Umowne prawo odstąpienia (art. 395 k.c.)

Art. 395. § 1. *Można zastrzec, że jednej lub obu stronom przysługiwać będzie w ciągu oznaczonego terminu prawo odstąpienia od umowy. Prawo to wykonywa się przez oświadczenie złożone drugiej stronie.*

- uprawnienie zastrzeżone dla jednej lub obu stron
- przykład tzw. odstąpienia swobodnego
- możliwość ‘wycofania się’ z umowy bez podawania powodu (wyjątek od zasady *pacta sunt servanda*)
- element niepewności w zobowiązaniu – stąd też konstytutywna przesłanka dotycząca wskazania terminu końcowego, w którym może dojść do odstąpienia.

Skutki odstąpienia

Art. 395 §2 k.c.

W razie wykonania prawa odstąpienia umowa uważana jest za niezawartą. To, co strony już świadczyły, ulega zwrotowi w stanie niezmienionym, chyba że zmiana była konieczna w granicach zwykłego zarządu. Za świadczone usługi oraz za korzystanie z rzeczy należy się drugiej stronie odpowiednie wynagrodzenie.

Zasadniczo skutki odstąpienia wsteczne (*ex tunc*), czasami konieczność rozliczenia.

Przepis jednak dyspozytywny. Zwłaszcza w umowach o charakterze ciągłym **można zastrzec** odstąpienie tylko na przyszłość, z ewentualnym wskazaniem, czy i jak mają być rozliczone dotychczas zrealizowane świadczenia.

Praktyczne znaczenie umownego prawo odstąpienia

Stosunkowo rzadko w czystej postaci.

Znacznie częściej konstrukcja ta zostaje wykorzystana w ramach klauzuli typu:

„zamów na próbę”, „testuj przez 3 miesiące” itp.

Konstrukcja pokrewna to sprzedaż na próbę /z zastrzeżeniem zbadania rzeczy (art. 592 k.c.).

Podobieństwa – termin, po którym ma się zakończyć okres niepewności.

Różnica – sprzedaż na próbę to umowa warunkowa (warunek potestatywny) - jeśli przedmiot sprzedaży nie zostaje uznany za odpowiedni nie ma rozliczeń stron (!);

- umowne prawo odstąpienia to umowa definitywna, ale można ją przekreślić przez odstąpienie – konieczne może być jednak rozliczenie (jeśli nie umówiono się inaczej).

Odstępne (art. 396 k.c.)

Szczególny przypadek umownego prawa odstąpienia.

Konstytutywną przesłanką skuteczności zastrzeżenia odstępnego w umowie pozostaje wskazanie terminu na odstąpienie.

Przesłanki skutecznego odstąpienia od umowy (jednostronne oświadczenie woli uprawnionego):

- złożenie oświadczenia o odstąpieniu (w terminie)
- zapłata umówionego odstępnego (nie później niż wraz ze złożeniem oświadczenia)

→ odstąpienie czynnością realną(!)

Odstępne (art. 396 k.c.)

Wyrok SA w WAW z 16.01.2014 r. (VI ACa 829/13)

Bezskuteczne jest odstąpienie od umowy, jeżeli nie towarzyszy mu zapłata odstępnego, ale dopuszczalne jest ponowienie oświadczenia, jednocześnie z zapłatą sumy pieniężnej.

[przepisy nie pozwalają uznać, że zapłata prowadzi do konwalidacji oświadczenia]

Jednakże przepis art. 396 k.c. ma charakter dyspozytywny i strony mogą inaczej się umówić.

[można zastrzec, że kolejność nie ma znaczenia, byle zarówno oświadczenie odstępującego, jak i zapłata nastąpiły w terminie:

- oświadczenie zostaje złożone z chwilą dotarcia do adresata w sposób umożliwiający zapoznanie się z jego treścią;
- zapłata skuteczna z chwilą uznania rachunku wierzyciela]

Odstępne a zadatek

Art. 81 k.z. z 1933 r. - *Jeżeli przy zawarciu umowy z zadatkiem strony zastrzegły sobie prawo odstąpienia od umowy, zadatek, w braku odmiennego postanowienia umowy, ma znaczenie odstępnego.*

Obecnie nie sposób przyjmować jako reguły, że wręczenie sumy pieniężnej przy zawarciu umowy, w której treści zostało zastrzeżone prawo odstąpienia, oznacza zapłatę odstępnego dokonaną z góry. O takim znaczeniu wręczonej sumy może przesądzić tylko wykładnia oświadczeń woli stron prowadzona stosownie do art. 65 kc. Jeśli wykładnia ta nie przyniesie innych rezultatów, wręczenie sumy pieniężnej należy traktować wyłącznie jako zadatek (art. 394 kc), który jest postanowieniem zupełnie niezależnym od umownego prawa odstąpienia.

Odstępne - terminy

Termin końcowy na odstąpienie obligatoryjny – konstytutywny element całej konstrukcji.

Można jednak w ramach swobody umów wprowadzić termin początkowy, po którego nadejściu odstąpienie staje się możliwe.

W ten sposób można zapewnić pewien minimalny okres obowiązywania umowy. Tego typu klauzula zwykle łączy się z zastrzeżeniem skutków odstąpienia wyłącznie na przyszłość. Czas wykonywania umowy powinien być wówczas rozliczony zgodnie z jej postanowieniami.

Umowne prawo odstąpienia (art. 395 k.c.)

Inwestor może odstąpić od umowy - bez podawania przyczyny - nie później niż do dnia 30 stycznia 2017 r. (umowne prawo odstąpienia). Skutki odstąpienia powstają wyłącznie na przyszłość. Prace wykonane do dnia odstąpienia zostaną rozliczone zgodnie z pierwotnym kosztorysem stanowiącym załącznik do umowy.

Umowne prawo odstąpienia (art. 395 k.c.)

Inwestor może odstąpić od umowy - bez podawania przyczyny - nie później niż do dnia 30 stycznia 2017 r. (umowne prawo odstąpienia). Skutki odstąpienia powstają wyłącznie na przyszłość. Prace wykonane do dnia odstąpienia zostaną rozliczone zgodnie z pierwotnym kosztorysem stanowiącym załącznik do umowy.

Odstępne (art. 396 k.c.)

W nieprzekraczalnym terminie do dnia 30 stycznia 2018 r. Zleceniodawca może od umowy odstąpić ze skutkiem ex nunc. Oświadczenie o odstąpieniu jest skuteczne, jeżeli zostanie dokonane na piśmie pod rygorem nieważności i tylko w przypadku, gdy towarzyszy mu zapłata odstępnego w kwocie 10.000 (dziesięć tysięcy) zł.

Umowne prawo odstąpienia (art. 395 k.c.)

Inwestor może odstąpić od umowy - bez podawania przyczyny - nie później niż do dnia 30 stycznia 2017 r. (umowne prawo odstąpienia). Skutki odstąpienia powstają wyłącznie na przyszłość. Prace wykonane do dnia odstąpienia zostaną rozliczone zgodnie z pierwotnym kosztorysem stanowiącym załącznik do umowy.

Odstępne (art. 396 k.c.)

*W nieprzekraczalnym terminie do dnia 30 stycznia 2018 r. Zleceniodawca może od umowy odstąpić ze skutkiem ex nunc. Oświadczenie o odstąpieniu jest skuteczne, jeżeli zostanie dokonane na piśmie pod rygorem nieważności i tylko w przypadku, gdy towarzyszy mu zapłata odstępnego w kwocie 10.000 (dziesięć tysięcy) zł. **Niezależnie od powyższego Zleceniodawca nie może odstąpić od umowy przed upływem 12 miesięcy od daty jej zawarcia.***

Lex commissoria (art. 492 zd. 1 k.c.)

Problem zwłoki w umowie wzajemnej. Zasada → konieczność wyznaczenia dłużnikowi dodatkowego terminu na wykonanie.

Wyjątkowo – odstąpienie bez wyznaczania terminu.

Art. 492. *Jeżeli uprawnienie do odstąpienia od umowy wzajemnej zostało zastrzeżone na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym, strona uprawniona może w razie zwłoki drugiej strony odstąpić od umowy bez wyznaczenia terminu dodatkowego.*

Przesłanki: - ściśle określenie terminu spełnienia świadczenia
- wyraźne zastrzeżenie odstąpienia na wypadek upływu terminu.

Ustawowe czy umowne prawo odstąpienia (związek z art.491 k.c.)?

Lex commissoria (art. 492 zd. 1 k.c.)

Problem zwłoki w umowie wzajemnej. Zasada → konieczność wyznaczenia dłużnikowi dodatkowego terminu na wykonanie. Wyjątkowo – odstąpienie bez wyznaczania terminu.

Art. 492. *Jeżeli uprawnienie do odstąpienia od umowy wzajemnej zostało zastrzeżone na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym, strona uprawniona może w razie zwłoki drugiej strony odstąpić od umowy bez wyznaczenia terminu dodatkowego.*

Przesłanki: - ściśle określenie terminu spełnienia świadczenia
- wyraźne zastrzeżenie odstąpienia na wypadek upływu terminu.

Ustawowe czy umowne prawo odstąpienia (związek z art.491 k.c.)?

Lex commissoria a umowne prawo odstąpienia z art. 395 k.c. (kwestia terminu na odstąpienie)?

Lex commissoria a umowne prawo odstąpienia

Błędne utożsamianie regulacji z art. 492 k.c. z umownym prawem odstąpienia z art. 395 k.c. – problematyczne zwłaszcza wymaganie wskazania terminu końcowego na odstąpienie jako konstytutywnego elementu zastrzeżenia!

Wyrok SN z 6 maja 2004 r. (II CK 261/03) (w kontekście odstąpienia w związku ze zwłoką w zapłacie):

Przesłanką umownego zastrzeżenia odstąpienia od umowy jest określenie terminu, w którym może to nastąpić, co stosuje się do każdego wypadku takiego zastrzeżenia, a więc także takiego, w którym odstąpienie od umowy uzależniono od zdarzenia przyszłego (w tym niewykonania określonego obowiązku).

Wyrok SA w Łodzi z 7 maja 2014 r. (I ACa 1357/13)

1. Przepis art. 395 § 1 zdanie pierwsze k.c. określający istotne elementy kontraktowego prawa odstąpienia ma charakter iuris cogentis, stąd też nie jest dopuszczalne wyłączenie przez strony oznaczenia terminu.

2. Tzw. klauzula legis commissoriae z art. 492 k.c. jest szczególnym rodzajem umownego prawa odstąpienia. Poprzez to zastrzeżenie jednej ze stron zostaje przyznane prawo odstąpienia od umowy wzajemnej na wypadek niewykonania przez drugą stronę zobowiązania w ściśle oznaczonym terminie. Przepis art. 492 k.c. stanowi lex specialis wobec art. 395 § 1 k.c., ale tylko w zakresie wskazania dodatkowej przesłanki odstąpienia (niewykonania przez dłużnika świadczenia w oznaczonym terminie). Nie zostaje natomiast uchylony wymóg ograniczenia uprawnienia do odstąpienia terminem końcowym, odnosi się on bowiem do wszystkich umownych klauzul odstąpienia (???)

[por.P.Drapała, System Prawa Prywatnego, t.5, wyd.I vs. wyd.II]

***Lex commissoria* - orzecznictwo**

Wyrok SA w WAW z 8.01.2013 r. (I ACa 793/11)

(w kontekście klauzuli przewidującej odstąpienie w razie opóźnień wykonawcy robót budowlanych, uznanej ostatecznie za *lex commissoria*):

- 1. Nie może być uznane za spełniające wynikające z art. 395 k.c. wymogi umownego prawa odstąpienia postanowienie umowy, które nie wyznacza terminu odstąpienia i to ze skutkiem **ad quem** (termin końcowy).*
- 2. W przypadku, o którym mowa w art. 492 k.c., nie chodzi o wyznaczanie terminu **ad quem** do złożenia oświadczenia woli o odstąpieniu do umowy, lecz o wyznaczenie ściśle określonego terminu do spełnienia świadczenia, z upływem którego powstaje (**a quo**) prawo wierzyciela do odstąpienia od umowy.*

Odstąpienie z art. 492 k.c. to całkiem inna konstrukcja niż 395 k.c.
→ sankcja za naruszenie umowy!

UMOWNE PRAWO ODSTĄPIENIA

Wyrok SA w Szczecinie z 7 września 2016 r., I Aca 207/16 (1):

*Umowne prawo do odstąpienia ma charakter kształtujący i jest wykonywane przez złożenie oświadczenia, powodującego ustanie ze skutkiem ex tunc więzi obligacyjnej łączącej dotychczas strony. Jego źródłem są odpowiednie postanowienia umowy. Prawo to polega na tym, że strona, na której rzecz zostało ono zastrzeżone, może przez swe oświadczenie unicestwić czynność prawną po jej dokonaniu (i to zarówno czynność wykonaną, jak i niewykonaną). Przepis art. 395 k.c. określa jednocześnie wymogi, jakie niezbędne są dla uznania takiego zastrzeżenia za skuteczne. Są nimi określenie **terminu**, w czasie biegu którego będzie możliwe skorzystanie z prawa odstąpienia oraz wskazanie, czy prawo odstąpienia przysługiwać będzie tylko **jednej, czy obu stronom** umowy.*

UMOWNE PRAWO ODSTĄPIENIA

Wyrok SA w Szczecinie z 7 września 2016 r., I Aca 207/16 (2):

Przepis art. 395 § 1 zd.1 k.c. określający istotne elementy kontraktowego prawa odstąpienia ma charakter iuris cogentis, stąd też nie jest dopuszczalne wyłączenie przez strony oznaczenia terminu. W konsekwencji, brak oznaczenia przez strony w umowie terminu, w którym uprawnienie do odstąpienia od umowy będzie mogło być realizowane nie pozwala na uznanie, że strony tego rodzaju uprawnienie w umowie zastrzegły. Wymóg określenia owego terminu, w ciągu którego stronie będzie przysługiwało prawo odstąpienia od umowy, służy ograniczeniu czasu trwania stanu niepewności co do istnienia uprawnień i obowiązków umownych. W efekcie do skutecznego wykonania uprawnienia dochodzi jedynie wtedy, gdy strona odstępująca od umowy zachowała termin do jego realizacji.

LEX COMMISSORIA

Wyrok SA w Szczecinie z 7 września 2016 r., I Aca 207/16 (3):

W przypadku, o którym mowa w art. 492 k.c., nie chodzi o wyznaczanie terminu do złożenia oświadczenia woli o odstąpieniu do umowy, lecz o wyznaczenie ściśle określonego terminu do spełnienia świadczenia, z upływem którego powstaje prawo wierzyciela do odstąpienia od umowy.

W wypadku zastrzeżenia prawa do odstąpienia od umowy wzajemnej na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym (lex commissoria), źródłem prawa do odstąpienia od umowy jest przepis ustawy (art. 491 k.c.), a umowa stron (lex commissoria) odnosi się tylko do jednej z przesłanek wykonania tego prawa.

LEX COMMISSORIA

Wyrok SA w Szczecinie z 7 września 2016 r., I Aca 207/16 (3):

W przypadku, o którym mowa w art. 492 k.c., nie chodzi o wyznaczanie terminu do złożenia oświadczenia woli o odstąpieniu do umowy, lecz o wyznaczenie ściśle określonego terminu do spełnienia świadczenia, z upływem którego powstaje prawo wierzyciela do odstąpienia od umowy.

W wypadku zastrzeżenia prawa do odstąpienia od umowy wzajemnej na wypadek niewykonania zobowiązania w terminie ściśle określonym (lex commissoria), źródłem prawa do odstąpienia od umowy jest przepis ustawy (art. 491 k.c.), a umowa stron (lex commissoria) odnosi się tylko do jednej z przesłanek wykonania tego prawa.

→ **bezpieczniej jednak dodać termin na odstąpienie**

Termin na odstąpienie – jak go określić?

Wyrok SN z 18.10.2012 r. (V CSK 417/11): Treść klauzuli odstąpienia musi zawierać oznaczenie terminu, w czasie biegu którego będzie możliwe skorzystanie z prawa odstąpienia. Termin ten może być określony w taki sposób, iż już w chwili zastrzegania prawa odstąpienia jego upływ jest dokładnie umiejscowiony w czasie. Wskazanie terminu może również polegać na odwołaniu się do zdarzenia przyszłego, acz pewnego, niedającego się jednoznacznie umiejscowić w czasie. Nie jest natomiast skuteczne określenie terminu przez wskazanie zdarzenia przyszłego, które nie daje się umiejscowić w czasie i którego wystąpienie nie jest według rozsądnych, obiektywnych oczekiwań ludzkich niewątpliwe. W takim zastrzeżeniu brak elementu pewności co do wystąpienia zdarzenia wyznaczającego kres terminu. Określenie terminu końcowego do wykonania prawa odstąpienia może być powiązane z wystąpieniem zdarzenia przyszłego (stanowiącego przedmiot warunku - art. 89 k.c.), jeśli dodanie tego elementu nie doprowadzi do naruszenia funkcji terminu końcowego związanej z ograniczeniem stanu niepewności co do skorzystania z tego uprawnienia kształtującego.

Skutki odstąpienia „sankcyjnego”

Tradycyjny pogląd SN – (wątpliwa) analogia do art. 395 §2 k.c.

Wyrok SN z 27.03.2008 r. (II CSK 477/07): *Odstąpienie od umowy o roboty budowlane, tak jak na ogół we wszystkich innych przypadkach (z wyjątkami odnoszącymi się do umów stwarzających zobowiązania ciągłe), wywiera skutek **ex tunc**, to jest stwarza taki stan prawny jakby umowa nie została w ogóle zawarta.*

Wyrok SN z 14.10.2015 r. (V CSK 720/14): *Odstąpienie od umowy o dzieło na podstawie art. 640 k.c. wywiera skutek **ex tunc** i stwarza taki stan prawny, jakby umowa nie została zawarta. Żadna zatem ze stron nie może dochodzić roszczeń z tej umowy i przysługują im tylko roszczenia określone w art. 494 k.c.*

Wyrok SN z 15.05.2007 r. (V CSK 30/07): *Odstąpienie od umowy wzajemnej, w której świadczenie jednej ze stron ma charakter ciągły, wywołuje skutek **ex nunc**.*

Skutki odstąpienia „sankcyjnego”

Art. 494 §1 k.c. *Strona, która odstępuje od umowy wzajemnej, obowiązana jest zwrócić drugiej stronie wszystko, co otrzymała od niej na mocy umowy, a druga strona obowiązana jest to przyjąć. Strona, która odstępuje od umowy, może żądać nie tylko zwrotu tego, co świadczyła, lecz również na zasadach ogólnych naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania.*

Ale jeżeli obiekt budowlany częściowo zrealizowany? Zwrot w naturze? Bezpodstawne wzbogacenie - wartość korzyści? Kłopotliwe rozliczenie pieniężne! Warto zatem dokładnie zająć się sprawą w umowie.

Wyrok SN z 23.01.2008 r. (V CSK 379/07): *Strony umowy o roboty budowlane, zastrzegając prawo odstąpienia od umowy, mogą ustalić jego skutki i obowiązki stron w razie wykonania tego prawa inaczej niż przewiduje to art. 395 § 2 k.c.; w szczególności mogą ustalić, że odstąpienie od umowy ma skutek ex nunc.*

Inne przypadki odstąpienia *sankcyjnego*

Możliwość wprowadzenia prawa odstąpienia na zasadzie swobody umów. Odstąpienie często jako sankcja różnych przypadków niewykonania lub nienależytego wykonywania zobowiązania (innych niż zwłoka). Często generalna klauzula odstąpienia np. przy „istotnym naruszeniu umowy”.

Analogia do klauzuli *legis commissoriae* (art. 492 k.c.), gdy przyczyny, za które dłużnik odpowiada.

Analogia do umownego prawa odstąpienia (art. 395 k.c.), gdy przyczyny niezależne od dłużnika.

Wyrok SA w KAT z 11.07.2013 r. (V ACa 235/13)

Na gruncie art. 395 k.c. nie jest wymagane wskazanie podstaw odstąpienia dla jego skuteczności, aczkolwiek działając w granicach swobody kontraktowej (art. 353¹ k.c.) strony mogą połączyć umowne prawo odstąpienia od umowy z określonym zdarzeniem - tak z jego zaistnieniem, bądź niezaistnieniem.

- W każdym przypadku najbezpieczniej zastrzec termin!

Odstąpienie w razie naruszenia istotnego obowiązku umownego

Odstąpienie ustawowe przy zwłóce- art. 491 kc - tylko gdy przekroczenie terminu wykonania ISTOTNEGO obowiązku (nie każdego zatem).

Wyrok SN z 24 czerwca 2014 r. (I CSK 392/13): *O istotnym naruszeniu obowiązku umownego decydują w szczególności jego skutki.*

*Nie chodzi tu tylko o niespełnienie świadczenia, które zgodnie z treścią zobowiązania należy się wierzycielowi, ale mogą także to być niewykonane obowiązki nawet tylko funkcjonalnie związane z długiem. Nie jest to w szczególności tylko obowiązek o charakterze zaskarżalnym (świadczenie), ale także inne naruszenia, np. niewykonanie przez stronę innych **istotnych** obowiązków wynikających z umowy, choćby miał nim być jedynie jego obowiązek współdziałania przy wykonywaniu zobowiązania. Innymi słowy, także niewykonanie przez stronę istotnego obowiązku umownego, niemającego charakteru podstawowego (świadczenia), może być podstawą ustawowego odstąpienia od umowy (491 k.c.).*

Natomiast w umowie można zastrzec odstąpienie za inne także naruszenia, które przez to stają się „istotne”.

Odstąpienie w umowie o dzieło

W regulacji umowy o dzieło liczne przypadki ustawowe odstąpienia, głównie **sankcyjnego** (nie trzeba ich dublować w umowie):

Zamawiający:

art. 635 k.c. – opóźnienie prac

art. 636 k.c. – wadliwe wykonywanie

Zob. też art. 631 k.c. (znaczne podwyższenie wynagrodzenia)

- Dodatkowo odstąpienie przy rękojmi za wady dzieła (art. 638 w zw. z art. 560 k.c.)

Ogólne upoważnienie dla zamawiającego do (**swobodnego**) odstąpienia (art. 644 k.c.) - ale wtedy konieczność zapłaty wynagrodzenia, z ewentualnym odliczeniem tego, co przyjmujący zamówienie zaoszczędził z powodu niewykonania dzieła.

Przyjmujący zamówienie:

640 k.c. – odstąpienie, gdy brak współdziałania zamawiającego

Lex commissoria (art. 492 k.c.) (sprzedaż):

*Przedmiot sprzedaży zostanie wydany Kupującemu do dnia 28.02.2017.
W przypadku zwłoki Sprzedawcy w wydaniu przedmiotu sprzedaży,
Kupujący może odstąpić od umowy bez wyznaczania terminu
dodatkowego. **[Oświadczenie o odstąpieniu powinno być złożone w
ciągu 30 dni od upływu terminu na wydanie przedmiotu sprzedaży]***

Lex commissoria (art. 492 k.c.) (sprzedaż):

*Przedmiot sprzedaży zostanie wydany Kupującemu do dnia 28.02.2017. W przypadku zwłoki Sprzedawcy w wydaniu przedmiotu sprzedaży, Kupujący może odstąpić od umowy bez wyznaczania terminu dodatkowego. **[Oświadczenie o odstąpieniu powinno być złożone w ciągu 30 dni od upływu terminu na wydanie przedmiotu sprzedaży]***

Ogólna klauzula odstąpienia sankcyjnego (roboty budowlane):

W przypadku istotnego naruszenia Umowy przez którąkolwiek ze Stron, druga Strona może od Umowy odstąpić po bezskutecznym upływie co najmniej 7 -dniowego terminu wyznaczonego na usunięcie naruszenia. Dla uniknięcia wątpliwości, Strony ustalają, że do przypadków istotnego naruszenia Umowy zalicza się w szczególności:

- gdy chodzi o naruszenia po stronie Inwestora - _____;*
- gdy chodzi o naruszenia po stronie Wykonawcy - _____ .*

Lex commissoria (art. 492 k.c.) (sprzedaż):

*Przedmiot sprzedaży zostanie wydany Kupującemu do dnia 28.02.2017. W przypadku zwłoki Sprzedawcy w wydaniu przedmiotu sprzedaży, Kupujący może odstąpić od umowy bez wyznaczania terminu dodatkowego. **[Oświadczenie o odstąpieniu powinno być złożone w ciągu 30 dni od upływu terminu na wydanie przedmiotu sprzedaży]***

Ogólna klauzula odstąpienia sankcyjnego (roboty budowlane):

W przypadku istotnego naruszenia Umowy przez którąkolwiek ze Stron, druga Strona może od Umowy odstąpić po bezskutecznym upływie co najmniej 7 -dniowego terminu wyznaczonego na usunięcie naruszenia. Dla uniknięcia wątpliwości, Strony ustalają, że do przypadków istotnego naruszenia Umowy zalicza się w szczególności:

- gdy chodzi o naruszenia po stronie Inwestora - _____;*
- gdy chodzi o naruszenia po stronie Wykonawcy - _____ .*

*Strona uprawniona może odstąpić od Umowy w ciągu **30 dni** od daty, w której upłynął termin na usunięcie naruszenia.*

Lex commissoria (art. 492 k.c.) (sprzedaż):

*Przedmiot sprzedaży zostanie wydany Kupującemu do dnia 28.02.2017. W przypadku zwłoki Sprzedawcy w wydaniu przedmiotu sprzedaży, Kupujący może odstąpić od umowy bez wyznaczania terminu dodatkowego. **[Oświadczenie o odstąpieniu powinno być złożone w ciągu 30 dni od upływu terminu na wydanie przedmiotu sprzedaży]***

Ogólna klauzula odstąpienia sankcyjnego (roboty budowlane):

W przypadku istotnego naruszenia Umowy przez którąkolwiek ze Stron, druga Strona może od Umowy odstąpić po bezskutecznym upływie co najmniej 7 -dniowego terminu wyznaczonego na usunięcie naruszenia. Dla uniknięcia wątpliwości, Strony ustalają, że do przypadków istotnego naruszenia Umowy zalicza się w szczególności:

- gdy chodzi o naruszenia po stronie Inwestora - _____;*
- gdy chodzi o naruszenia po stronie Wykonawcy - _____ .*

*Strona uprawniona może odstąpić od Umowy w ciągu **30 dni** od daty, w której upłynął termin na usunięcie naruszenia, **ale nie później niż do dnia 31 stycznia 2018 r.***

Kara umowna (art. 483 i nast. k.c.)

Zagadnienia kluczowe:

- kara tylko za naruszenie zobowiązania niepieniężnego
- niezależnie od wystąpienia szkody(!?), niezależnie od jej wysokości
- kwestia podstawy odpowiedzialności (domyślnie – zasady ogólne)
- sposób określenia i wysokość kary umownej
- miarkowanie kary umownej
- wyłączność kary umownej (dyspozytywnie)
- możliwe różne kary przy różnych rodzajach naruszeń (kwestia wzajemnej relacji kar za niewykonanie i nienależyte wykonanie zobowiązania)

Kara umowna za naruszenie zobowiązania niepieniężnego

Wyrok SN z 18.08.2005 r. (V CK 90/05): *Zastrzeżenie kary umownej w zakresie zobowiązań pieniężnych jest niedopuszczalne, pozostaje bowiem w wyraźnej sprzeczności z art. 483 § 1 k.c., zatem tego rodzaju postanowienie umowne jest z mocy art. 58 § 1 k.c. bezwzględnie nieważne.*

Nie można omijać przepisów o karze umownej powołując się na swobodę umów i wprowadzając np. „odszkodowanie umowne” za brak zapłaty w terminie.

W założeniu ustawodawcy, właściwym instrumentem, który chroni interes wierzyciela świadczenia pieniężnego są odsetki za opóźnienie (czy spełniają one jednak dziś swoją rolę???)

Kara umowna

jako skonkretyzowana kara pieniężna

Wyrok SN z 2.06.2016 r. (I CSK 506/15):

*Z treści art. 483 § 1 k.c. dopuszczającego zastrzeżenie kary umownej w "określonej sumie" wynika nakaz wyrażenia jej kwotowo w chwili zastrzegania. Nie rodzi to jednak obowiązku podania konkretnej sumy pieniężnej stanowiącej karę umowną. Strony mogą bowiem określić karę **pośrednio** przez wskazanie podstawy jej naliczenia w sposób pozwalający uznać jej ustalenie za dokonane i zamknięte. Zastrzeżenie w przedmiotowej umowie kary umownej przez wskazanie jako jej podstawy wartości bilansowej spółki, określa ją definitywnie bez potrzeby podejmowania jakichkolwiek czynności dla jej sprecyzowania przez strony lub rozstrzygający sprawę sąd.*

Kara umowna

jako skonkretyzowana kara pieniężna

Wyrok SN z 22.10.2015 r. (IV CSK 687/14):

Nieokreślenie w umowie końcowego terminu naliczania kar umownych ani ich kwoty maksymalnej, prowadzi do obciążenia zobowiązanego tym świadczeniem w nieokreślonym czasie, a więc w istocie tworzy zobowiązanie wieczne, niekończące się. Takie ukształtowanie zobowiązania zapłaty kary umownej nie spełnia należącego do jego istoty wynikającego z art.483 §1 k.c. wymagania określenia sumy pieniężnej podlegającej zapłacie w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania niepieniężnego. Wymóg ten jest spełniony, gdy strony z góry określają wysokość kary umownej, albo gdy w treści umowy wskazują podstawy do definitywnego określenia jej wysokości.

Kara umowna a szkoda

Uchwała 7 sędziów SN z 6 listopada 2003 r. (III CZP 61/03) - *Zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania nie zwalnia dłużnika z obowiązku jej zapłaty w razie wykazania, że wierzyciel nie poniósł szkody.*

Odmiennie: Wyrok SA w KAT z 20 marca 2013 r. (I ACa 132/13)

Roszczenie o zapłatę kary umownej nie aktualizuje się w przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jeżeli jednocześnie nie powstanie szkoda. Przepis art. 483 § 1 k.c. wyraźnie mówi, że kara umowna stanowi formę naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego. Kara umowna jest zryczałtowanym odszkodowaniem ex contractu, co ma ten skutek, że przesłanki jej wymagalności określają ogólne przesłanki kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.

Kara umowna a szkoda

Wyrok SA w Łodzi z 11 września 2014 r. (I ACa 309/14) - *Pogląd, że kara umowna jest tzw. surogatem odszkodowania, nie oznacza tego, że kara umowna ma zastąpić jedynie odszkodowanie w związku z powstającą po stronie wierzyciela szkodą majątkową. Sformułowanie "surogat odszkodowania" należy rozumieć w tym sensie, że strony przy zawarciu umowy określają z góry karę umowną na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika i kara ta kompensuje wszystkie negatywne dla wierzyciela konsekwencje wynikające ze stanu naruszenia zobowiązania. Operuje się tu pojęciem tzw. szkody ogólnej, innej niż indywidualizowana szkoda majątkowa wierzyciela.*

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 11 stycznia 2008 r. (V CSK 362/07):

Zakres odpowiedzialności z tytułu kary umownej pokrywa się w pełni z zakresem ogólnej odpowiedzialności dłużnika za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania (art. 471 k.c.). Z tego też względu przesłanki obowiązku zapłaty kary umownej określone są przez pryzmat ogólnych przesłanek kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.

Wyrok SN z 7 grudnia 2007 r. (III CSK 234/07):

Podporządkowanie kary umownej podstawom odpowiedzialności kontraktowej sprawia, że dłużnik może bronić się zarzutem, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nastąpiło w wyniku okoliczności, za które nie ponosi on odpowiedzialności.

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 26 września 2012 r. (II CSK 84/12):

W związku z zarzutem naruszenia art. 483 i 484 k.c. pozostaje wskazać, że kara umowna jest zryczałtowanym odszkodowaniem ex contractu, co ma ten skutek, że przesłanki jej wymagalności określają ogólne przesłanki kontraktowej odpowiedzialności odszkodowawczej.

*Ta ogólna regulacja ma charakter **dyspozytywny** (art.361 §2 i 472 i nast. k.c.), co uzasadnia uznanie, że dopuszczalne jest w oparciu o art. 473 § 1 k.c. i w granicach art. 473 §2 k.c., modyfikowanie odpowiedzialności dłużnika przez określenie przesłanek naprawienia szkody w sposób odmienny niż wynika to z art. 472 i 474 k.c. Poza wynikającym a contrario z art.483 §1 k.c. wyłączeniem możliwości ustanowienia kary umownej w związku z zobowiązaniem pieniężnym ustawa nie ogranicza dyspozycyjności stron.*

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 25 lutego 2010 r. (V CSK 297/09): *Dłużnik, broniąc się przed żądaniem zapłaty kary umownej, musi wykazać, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania było następstwem okoliczności, za które nie ponosi odpowiedzialności.*

Wyrok SN z 8.02.2013 r. (IV CSK 299/12):

W sytuacji gdy strony umowy przewidziały kary umowne za zwłokę w oddaniu przedmiotu umowy, a kodeks cywilny wyraźnie odróżnia zwłokę od zwykłego opóźnienia, uznanie przez sąd, że wierzyciel ma prawo do naliczania kar umownych za faktyczny okres opóźnienia, narusza art. 476 k.c., który przez zwłokę rozumie tylko takie opóźnienie, które jest następstwem okoliczności za które dłużnik ponosi odpowiedzialność.

[jest jednak **domniemanie zwłoki!**]

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 6 października 2010 r. (II CSK 180/10) –

- 1. W razie kary umownej zastrzeżonej na wypadek niewykonania zobowiązania, kara należy się jedynie, gdy dojdzie do zwłoki dłużnika (art. 476 k.c.). Dłużnik może się uwolnić od obowiązku zapłaty kary umownej, jeżeli obali wynikające z art. 471 k.c. domniemanie, że opóźnienie w spełnieniu świadczenia jest następstwem okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność.*
- 2. Odpowiedzialność dłużnika w zakresie kary umownej bez względu na przyczynę niewykonania zobowiązania powinna być w umowie wyraźnie określona, nie ma bowiem podstaw do dorozumienia rozszerzonej odpowiedzialności dłużnika.***

Kara umowna

– podstawa odpowiedzialności dłużnika

Wyrok SN z 27.09.2013, I CSK 748/12

Jeżeli strony chcą rozszerzyć odpowiedzialność dłużnika, to zgodnie z art. 473 § 1 k.c. muszą w umowie wskazać (oznaczyć, wymienić), za jakie - inne niż wynikające z ustawy - okoliczności dłużnik ma ponosić odpowiedzialność. Okoliczności te zatem muszą być w umowie wyraźnie określone.

„Opóźnienie” - jakie?

- opóźnienie **zwyczajne** → przekroczenie terminu spełnienia świadczenia z powodu okoliczności, za które dłużnik nie ponosi odpowiedzialności
- opóźnienie **kwalfikowane** → zwłoka, gdy powody obciążają dłużnika

Kara umowna a odsetki za opóźnienie - podstawa odpowiedzialności

Jak rozumieć następujące postanowienia umowne w umowie o dzieło:

*W przypadku **opóźnienia** w zapłacie wynagrodzenia za wykonanie dzieła, zamawiający zobowiązany będzie do zapłaty maksymalnych odsetek za opóźnienie.*

*W przypadku **opóźnienia** w wykonaniu dzieła przyjmujący zamówienie zobowiązany będzie do zapłaty kary umownej w wysokości 100 zł za każdy dzień opóźnienia, jednak nie więcej niż 1000 zł.*

Kara umowna a odsetki za opóźnienie

- podstawa odpowiedzialności

Jak rozumieć następujące postanowienia umowne w umowie o dzieło:

*W przypadku **opóźnienia** w zapłacie wynagrodzenia za wykonanie dzieła, zamawiający zobowiązany będzie do zapłaty maksymalnych odsetek za opóźnienie.*

*W przypadku **opóźnienia** w wykonaniu dzieła przyjmujący zamówienie zobowiązany będzie do zapłaty kary umownej w wysokości 100 zł za każdy dzień opóźnienia, jednak nie więcej niż 1000 zł.*

[tylko w przypadku odsetek wystarczy wzmianka, że należą się one za opóźnienie (wiadomo, że za każde opóźnienie), jeżeli napiszemy za zwłokę może to oznaczać ograniczenie odpowiedzialności dłużnika!]

Kara umowna – rodzaje naruszeń

Wyrok SA w POZ z 28 maja 2014 r. (I ACa 224/14): *Nie można się zgodzić ze stanowiskiem, że postanowienie zastrzegające karę umowną za "inne uchybienia w realizacji umowy" jest nieważne, gdyż nie określa precyzyjnie przesłanek wymierzenia kary umownej. Kara umowna może zostać zastrzeżona na wypadek niewykonania zobowiązania, nienależytego wykonania zobowiązania w ogólności lub konkretnych uchybień w zakresie sposobu wykonania zobowiązania. Określenie rodzaju naruszenia zobowiązania może nastąpić więc przez wskazanie na "niewykonanie" lub "nienależyte wykonanie zobowiązania" albo przez precyzyjny opis konkretnych przykładów niespełnienia świadczenia lub jego spełnienia nienależytego. Stopień dokładności oznaczenia naruszeń może być różny - od wskazania zwłoki dłużnika, aż po enumeratywne wyliczenie konkretnych uchybień w zakresie wykonania zobowiązania, np. braki ilościowe lub jakościowe. Dopuszczalne jest również zastrzeżenie kary umownej, która będzie się należeć wierzycielowi w razie "poważnego/rażącego" naruszenia zobowiązania.*

Kara umowna na rzecz dłużnika(?)

Wyrok SN z 28 maja 2014 r. (I CSK 345/13):

Pojęcie zobowiązania niepieniężnego na gruncie art. 483 k.c. należy rozumieć szeroko. W doktrynie dominuje pogląd, który należy podzielić, że kary umowne mogą być zastrzeżone zarówno na wypadek naruszenia zobowiązania przez dłużnika, jak i **na wypadek naruszenia zobowiązania przez wierzyciela**. Dotyczy to nie tylko zobowiązań wzajemnych, ale także naruszenia przez wierzyciela innych obowiązków wynikających z umowy, choćby miał nim być jedynie jego obowiązek współdziałania z dłużnikiem przy wykonywaniu zobowiązania. Innymi słowy, niewykonanie przez stronę istotnego obowiązku umownego o charakterze niepieniężnym, niemającego charakteru podstawowego (świadczenia), a polegającego jedynie na konieczności współdziałania z dłużnikiem może być podstawą do zastrzeżenia kary umownej.

por. art.354 §2 k.c., art.486 k.c.

Odstąpienie a kara umowna

Art. 483 k.c. przewiduje **karę umowną za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania; kara na wypadek odstąpienia** jest dopuszczalna, ale to tylko pewien „skrót myślowy”:

Wyrok SN z 7.02.2007 r. (III CSK 288/06): Odstąpienie od umowy stanowi realizację uprawnień związanych z określonymi wypadkami niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań z umów wzajemnych (art. 491-493 k.c.) i skuteczne odstąpienie od umowy stanowi w pewnym sensie potwierdzenie, że istotnie miał miejsce przypadek niewykonania lub nienależytego wykonania umowy przez drugą stronę. Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można zatem traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

Odstąpienie a kara umowna

Dopuszczalność domagania się kar umownych w razie odstąpienia? Skoro odstąpienie sankcyjne przekreśla byt umowy (i to ze skutkiem *ex tunc*, jak chce SN), to czy można powoływać się na klauzulę zawartą w takiej upadłej umowie, przewidującą karę umowną?

Wyrok SN z 15.11.2012 r. (V CSK 512/11):

Wykonanie uprawnienia do odstąpienia od umowy wzajemnej znosi jedynie prawa i obowiązki stron należące do jej istoty, natomiast nie znosi powstałego wcześniej stanu odpowiedzialności z tytułu zastrzeżenia kary umownej i powstałych wcześniej przesłanek uzasadniających jej zapłatę.

Odstąpienie a kara za zwłokę

Dopuszczalność powołania się na karę umowną zastrzeżoną na wypadek opóźnienia lub zwłoki (czyli nienależytego wykonania zobowiązania), w przypadku, gdy takie opóźnienie/zwłoka prowadzą do odstąpienia, które oznacza, że ostatecznie mamy przypadek niewykonania zobowiązania.

Wyrok SN z 15.11.2012 r. (V CSK 512/11): *Wykonanie prawa odstąpienia od umowy nie pozbawia odstępującego roszczenia o zapłatę kary umownej, zastrzeżonej w tej umowie na wypadek przekroczenia terminu spełnienia świadczenia niepieniężnego. Uprzednio ukształtowane skutki stanu niewykonania zobowiązania w postaci powstania obowiązku zapłaty kar umownych trwają bowiem nadal pomimo odstąpienia od umowy.*

Wyrok SN z 29.06.2005 r. (V CK 105/05): *Powstałe już roszczenie o zapłatę kar umownych nie traci bytu prawnego także po odstąpieniu od umowy. Mimo wykonania uprawnienia do odstąpienia od umowy przez zamawiającego ukształtowane już prawne skutki stanu niewykonania zobowiązania lub nienależytego wykonania zobowiązania mogą trwać nadal.*

[gdy nie było kary na wypadek odstąpienia!]

Studium przypadku

Kary na wypadek odstąpienia bardzo popularne np. w umowie o roboty budowlane. Najczęściej są zastrzegane w interesie inwestora.

Przykład klauzul chroniących wykonawcę (gdy umowa kilkuetapowa):

- prawo odstąpienia w razie opóźnienia w zapłacie za którykolwiek etap robót, jeżeli opóźnienie przekracza 21 dni;
- kara umowna w przypadku odstąpienia w wysokości 10% wartości pozostałych, niezrealizowanych etapów robót.

Sens gospodarczy takich klauzul?

Jaki uszczerbek wykonawcy ma rekompensować zastrzeżona kara umowna?

Studium przypadku

Kary na wypadek odstąpienia bardzo popularne np. w umowie o roboty budowlane. Najczęściej są zastrzegane w interesie inwestora.

Przykład klauzul chroniących wykonawcę (gdy umowa kilkuetapowa):

- prawo odstąpienia w razie opóźnienia w zapłacie za którykolwiek etap robót, jeżeli opóźnienie przekracza 21 dni;
- kara umowna w przypadku odstąpienia w wysokości 10% wartości pozostałych, niezrealizowanych etapów robót.

Sens gospodarczy takich klauzul?

Jaki uszczerbek wykonawcy ma rekompensować zastrzeżona kara umowna?

DOPUSZCZALNOŚĆ?

Kara umowna za odstąpienie od umowy - dopuszczalność

***Wyrok SN z 7 lutego 2007 r. (III CSK 288/06)** - Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.*

Kara umowna za odstąpienie od umowy - dopuszczalność

Wyrok SN z 7 lutego 2007 r. (III CSK 288/06) - Zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

Ocena skuteczności zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy nie może być oderwana od oceny, na czym polegało niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania.

Brak jest podstaw do domagania się zasądzenia kary umownej zastrzeżonej na wypadek odstąpienia od umowy, jeżeli podstawę do odstąpienia od umowy stanowiło niewykonanie zobowiązania pieniężnego.

(stanowisko SN bardzo restryktywne)

Kontrargumenty

Marcin Lemkowski (Mon.Pr. 5/2008):

Zakaz zabezpieczania karą umowną zobowiązań pieniężnych pozostaje aktualny tylko wtedy, gdy dłużnik nadal zobowiązany jest do zapłaty świadczenia głównego, a dodatkowo wierzyciel żąda od niego kary umownej za to, że swojego zobowiązania prawidłowo nie wykonał. (...) Dopóki zatem istnieje wierzytelność pieniężna, dopóty uproszczoną sankcją za brak jej zapłaty (czasowy bądź definitywny) mogą stanowić wyłącznie odsetki. (...)

W momencie jednak, gdy wierzytelność, w stosunku do której możliwe było naliczanie odsetek, gaśnie z jakiejkolwiek przyczyny (np. na skutek wypowiedzenia, odstąpienia czy rozwiązania umowy), nie jest możliwe dalsze zabezpieczenie interesu wierzyciela odsetkami, a tym samym musi istnieć możliwość dokonania tego w inny sposób – poprzez karę umowną(!)

Kara umowna za odstąpienie od umowy

Bardziej liberalne podejście SN odosobnione:

Wyrok SN z 25 marca 2011 r. (IV CSK 401/10) [odstąpienie dostawcy w związku z niedotrzymaniem terminów płatności przez drugą stronę – kara umowna 20% nieodebranego towaru; odbiorca kwestionował dopuszczalność zastrzeżenia takiej kary umownej, podnosząc stosowny zarzut także w skardze kasacyjnej]:

Za oczywiście chybiony uznać należy zarzut naruszenia art. 483 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny wskazał wyraźnie, że kara umowna, której zapłaty domaga się powód, zastrzeżona została na wypadek odstąpienia przez niego od umowy, a nie - jak błędnie odczytuje skarżąca - na wypadek niewykonania zobowiązania pieniężnego. Sąd Najwyższy wielokrotnie opowiadał się za dopuszczalnością zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy.

Wyrok SN z 21 maja 2014 r. (I CSK 529/13): *W orzecznictwie dopuszcza się jednak możliwość skutecznego zastrzeżenia kary umownej również na wypadek odstąpienia od umowy, bez względu na charakter świadczeń, do jakich zobowiązały się strony umowy, od której się odstępuje. W uzasadnieniu tego stanowiska wskazuje się, że z chwilą odstąpienia od umowy powstaje - ex lege - między stronami dotychczasowej umowy **zobowiązanie**, o którym mowa w **art. 494 k.c.***

Kara umowna za odstąpienie od umowy (ale należna drugiej stronie)

Inny problem - kara umowna dla kontrahenta strony odstępującej (jako sankcja za „nieuprawnione odstąpienie” lub za „odstąpienie z winy odstępującego”).

Jeśli jednak brak jest podstaw odstąpienia, to trzeba je uznać za nieskuteczne. W efekcie umowa nadal obowiązuje i należy domagać się jej wykonania.

Ewentualnie może być kara za niewykonanie przez stronę, która nieskutecznie odstąpiła, przy czym ta kara pojawi się dopiero w związku z odstąpieniem dokonany przez stronę wierną umowie!

Możliwa też konstrukcja odstępnego (396 k.c.).

UWAGA! Nie ma uniwersalnego prawa odstąpienia - przeciwnie → jest zasada ***pacta sunt servanda***

Kara umowna za niewykonanie i/lub za nienależyte wykonanie

Wyrok SN z 12 czerwca 2015 r. (II CSK 585/14): *Utrzymanie kar umownych za zwłokę po odstąpieniu od umowy poczytuje się za możliwe, gdy strony w umowie tak postanowią, przy czym kara taka ulegałaby przekształceniu w karę za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, o ile w umowie takiej kary odrębnie nie zastrzeżono.*

Uchwała SN z 18 lipca 2012 r. (III CZP 39/12): *Jeżeli umowa przewiduje karę umowną za zwłokę lub opóźnienie w wykonaniu zobowiązania oraz karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy, oznacza to, że pierwsza z tych kar jest zastrzegana jedynie za szkodę spowodowaną opóźnieniem lub zwłoką - jako jednych z postaci nienależytego wykonania zobowiązania, które jednak zostanie wykonane - natomiast drugi rodzaj kary umownej dotyczy rekompensaty za szkodę doznaną przez wierzyciela wskutek niewykonania zobowiązania, w następstwie odstąpienia od umowy, chociażby przyczyną wykonania tego uprawnienia była wcześniejsza zwłoka dłużnika lub inne okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi dłużnik.*

Kara umowna za niewykonanie i/lub za nienależyte wykonanie

Niewykonanie i nienależyte wykonanie – pojęcia rozłączne(!)

Wyrok SN z 24.05.2012 r. (V CSK 260/11): *Dopuszczalność dochodzenia kary umownej przewidzianej w związku z odstąpieniem od umowy - za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania - oraz kary umownej przewidzianej za szkodę spowodowaną określonym przejawem nienależytego wykonania zobowiązania poprzedzającego odstąpienie od umowy **musiałaby wyraźnie wynikać z umowy**. W takim przypadku, należałoby przyjąć, że strony przewidziały jedną karę umowną za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, ale jedynie skonstruowaną -odnośnie do sposobu jej obliczenia - z zsumowania dwóch kar: jednej, zastrzeżonej dla zrekompensowania skutków szkody spowodowanej określonym przejawem nienależytego wykonania zobowiązania w okresie poprzedzającym odstąpienie od umowy oraz drugiej, przewidzianej za dalszą część szkody wywołanej niewykonaniem zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy.*

Wyłączność kary umownej

Kara **wyłączna** (zasada dyspozytywna – 384 §1 zd.2 k.c.) - żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły (możliwa kara **w interesie dłużnika?!?**)

Wyłączność kary umownej

Kara **wyłączna** (zasada dyspozytywna – 384 §1 zd.2 k.c.) - żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość zastrzeżonej kary nie jest dopuszczalne, chyba że strony inaczej postanowiły (możliwa kara w interesie dłużnika!)

Przełamanie ustawowe:

Wyrok SN z 11.01.2008 (V CSK 362/07) - *W świetle art.473 §2 k.c., w razie wyrządzenia szkody umyślnie wierzyciel - mimo zastrzeżenia kary umownej wyłącznej - może domagać się skutecznie odszkodowania przenoszącego wysokość tej kary. W takim przypadku kwestia, czy kara umowna przewidziana została na wypadek niewykonania zobowiązania, czy też tylko określonych uchybień w zakresie sposobu wykonania zobowiązania, nie ma istotnego znaczenia.*

Wyłączność kary umownej

Kara zaliczalna lub alternatywna – kwestia sformułowania stosownej klauzuli.

Kara kumulatywna(?) - wątpliwa dopuszczalność

Wyłączenie kary umownej

Kara zaliczalna lub alternatywna – kwestia sformułowania stosownej klauzuli.

Kara kumulatywna(?) - wątpliwa dopuszczalność

Wyrok SN z 22 maja 2003 r. (II CK 367/02) - *Zastrzeżenie kary umownej o kumulatywnym charakterze zmierza do realnego wykonania zobowiązania, którego osiągnięcie mogą właśnie zapewnić takie sankcje ekonomiczne, w których dominuje funkcja stymulacyjna i represyjna. Funkcja kompensacyjna kar zaliczalnych często nie pozwala osiągnąć zamierzonego celu i nie służy pewności wykonania świadczenia niepieniężnego.*

Miarkowanie kary umownej

Wyrok SN z 26 stycznia 2011 r. (II CSK 318/10)

1. Wina dłużnika sama przez się nie wyłącza możliwości obniżenia kary umownej na podstawie art. 484 § 2 k.c. Nie powinno to budzić wątpliwości, skoro żądanie zapłaty kary umownej może być uwzględnione tylko wtedy, gdy niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania jest następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność (art. 471 k.c.).

2. W art. 484 § 2 k.c. ustawodawca wskazał dwie przesłanki zmniejszenia kary umownej. (...) Obie przesłanki są równorzędne, stąd wystąpienie którejkolwiek z nich uzasadnia miarkowanie kary umownej.

3. Miarkowanie kary umownej zastrzeżonej na wypadek zwłoki w spełnieniu całości świadczenia jest co do zasady dopuszczalne także ze względu na wykonanie przez dłużnika zobowiązania w znacznej części. Trzeba jednak podkreślić, że zmniejszenie kary z powołaniem się na tę przesłankę zależy od konkretnych okoliczności faktycznych, które pozwalają ocenić czy, i ewentualnie w jakim stopniu, częściowe wykonanie robót przed popadnięciem w zwłokę zaspokajało interes wierzyciela.

4. Bez względu na to, czy za zasadnicze kryterium oceny rażącego wygórowania kary umownej przyjmie się wysokość szkody czy wysokość odszkodowania, które należałoby się wierzycielowi na zasadach ogólnych, sąd - stosując art. 484 § 2 k.c. - powinien rozważyć okoliczności danego wypadku. Nie może ograniczyć się jedynie do porównania wysokości zastrzeżonych stawek procentowych kar umownych do stawek stosowanych przy zastrzeganiu takich kar w obrocie.

Miarkowanie a żądanie oddalenia powództwa

Wyrok SN z 16 lipca 1998 r. (I CKN 802/97):

Jeżeli przedmiotem żądania pozwu jest zasądzenie kary umownej, a pozwany wnosi o oddalenie powództwa, należy uznać, że w tym wniosku zawarty jest także wniosek o obniżenie kary umownej [?!?]

Wyrok SN z 12 lutego 2015 r. (IV CSK 276/14):

Wykładnia językowa art. 484 §2 k.c., w którym wskazano dwie różne przesłanki uzasadniające obniżenie należnej wierzycielowi kary, prowadzi jednak do konkluzji, że dłużnik, zwłaszcza reprezentowany przez zawodowego pełnomocnika procesowego i zwłaszcza w sprawie gospodarczej, powinien **sformułować wniosek o miarkowanie kary umownej w sposób wyraźny**, ze wskazaniem, na której przesłance opiera żądanie, oraz w jaki sposób je motywuje. Dłużnik powinien nie tylko zgłosić postulat obniżenia kary umownej, ale także przytoczyć fakty i dowody na jego poparcie, dając tym samym wierzycielowi możliwość zwalczania tego żądania pozwanego w toku postępowania.

Kara umowna a przyczynienie

Kara umowna a nadużycie prawa

Wyrok SN z 16 kwietnia 2010 r. (IV CSK 494/09):

- 1. Przepis art. 362 k.c. nie może znaleźć zastosowania do kary umownej, ponieważ przestanką uzasadniającą zapłatę kary umownej nie jest szkoda, lecz niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania, za które ponosi odpowiedzialność dłużnik.*
- 2. Żądanie miarkowania kary umownej musi być konkretnie sprecyzowane przez zgłaszającego.*

[nie wystarczy sam zarzut przyczynienia!]

Wyrok SN z 22 maja 2002 r. (I CKN 1567/99):

Niedopuszczalne jest zmniejszenie kary umownej na podstawie art. 5 k.c.

Kara umowna (art. 483 i nast. k.c.)

W przypadku opóźnienia Dostawcy w realizacji którejkolwiek z części dostawy, Odbiorca będzie uprawniony - niezależnie od przyczyn opóźnienia - do domagania się kary umownej w wysokości 300 (trzysta) zł za każdy dzień opóźnienia.

Kara umowna (art. 483 i nast. k.c.)

W przypadku opóźnienia Dostawcy w realizacji którejkolwiek z części dostawy, Odbiorca będzie uprawniony - niezależnie od przyczyn opóźnienia - do domagania się kary umownej w wysokości 300 (trzysta) zł za każdy dzień opóźnienia.

Łączna wartość kary umownej z tego tytułu nie może przekroczyć 20% wartości danej części dostawy.

Kara umowna (art. 483 i nast. k.c.)

W przypadku opóźnienia Dostawcy w realizacji którejkolwiek z części dostawy, Odbiorca będzie uprawniony - niezależnie od przyczyn opóźnienia - do domagania się kary umownej w wysokości 300 (trzysta) zł za każdy dzień opóźnienia.

Łączna wartość kary umownej z tego tytułu nie może przekroczyć 20% wartości danej części dostawy.

W razie opóźnienia, które przekracza 14 dni, w ciągu kolejnych 14 dni Odbiorca jest uprawniony do odstąpienia od umowy i domagania się kary umownej stanowiącej równowartość 30% wartości wszystkich niezrealizowanych dostaw, niezależnie od kary umownej należnej za czas opóźnienia.

Kara umowna (art. 483 i nast. k.c.)

W przypadku opóźnienia Dostawcy w realizacji którejkolwiek z części dostawy, Odbiorca będzie uprawniony - niezależnie od przyczyn opóźnienia - do domagania się kary umownej w wysokości 300 (trzysta) zł za każdy dzień opóźnienia.

Łączna wartość kary umownej z tego tytułu nie może przekroczyć 20% wartości danej części dostawy.

W razie opóźnienia, które przekracza 14 dni, w ciągu kolejnych 14 dni Odbiorca jest uprawniony do odstąpienia od umowy i domagania się kary umownej stanowiącej równowartość 30% wartości wszystkich niezrealizowanych dostaw, niezależnie od kary umownej należnej za czas opóźnienia.

Jeżeli wysokość poniesionej szkody przekracza wartość kary umownej, Odbiorca ma prawo dochodzić odszkodowania uzupełniającego na zasadach ogólnych.

Zadatek (art. 394 k.c.)

Art. 394. § 1. *W braku odmiennego zastrzeżenia umownego albo zwyczaju zadatek dany przy zawarciu umowy ma to znaczenie, że w razie niewykonania umowy przez jedną ze stron druga strona może bez wyznaczenia terminu dodatkowego od umowy odstąpić i otrzymany zadatek zachować, a jeżeli sama go dała, może żądać sumy dwukrotnie wyższej.*

§ 2. *W razie wykonania umowy zadatek ulega **zaliczeniu** na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega zwrotowi.*

§3. *W razie rozwiązania umowy zadatek powinien być **zwrócony**, a obowiązek zapłaty sumy dwukrotnie wyższej odpada. To samo dotyczy wypadku, gdy niewykonanie umowy nastąpiło wskutek okoliczności, za które żadna ze stron nie ponosi odpowiedzialności albo za które ponoszą odpowiedzialność obie strony.*

Zadatek (art. 394 k.c.)

- Konstrukcja dyspozytywna – należy odróżnić od zaliczki, kaucji gwarancyjnej

Wyrok SN z 19.02.2014 V CSK 187/13: *Dyspozytywny jest charakter wszystkich norm wyrażonych w art. 394 k.c. Skutki prawne określone tymi normami mogą wystąpić jedynie w braku odmiennych postanowień umownych lub zwyczaju.*

- W ramach modelu ustawowego szczególnie istotne:
 - realny charakter zadatku
 - kwestia ewentualnej wyłączności zadatku
 - problem wysokości zadatku
 - doprecyzowanie pojęcia ‘niewykonanie umowy’

Zadatek a zaliczka (umowa przedwstępna)

Wyrok SN z 25.03.2004, II CK 116/03:

W razie zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości, uiszczona przez kupującego zaliczka podlega zarachowaniu na poczet ustalonej ceny nieruchomości, czyli staje się świadczeniem definitywnym.

Gdy natomiast nie dojdzie do zawarcia przyrzeczonej umowy sprzedaży nieruchomości, zapłacona zaliczka na poczet ceny podlega zwrotowi, jako świadczenie nienależne. Nie zostaje, bowiem wówczas osiągnięty zamierzony cel świadczenia zaliczki (art. 410 § 2 k.c.)

[ewentualnie możliwe potrącenie z roszczeniem odszk.,
zupełnie inaczej w przypadku zadatku(!)]

Realny charakter zadatku

Na skutki zadatku można się powołać, gdy został on „DANY”. Co do chwili zapłaty konstrukcja ustawowa jest jednak dyspozytywna:

- **Wyrok SN z 9 grudnia 2011 r. (III CSK 115/11)** - *Funkcję zadatku w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może pełnić także suma uiszczona kontrahentowi po zawarciu umowy. Czas wręczenia kontrahentowi kwoty, która - zgodnie z porozumieniem stron - ma stanowić zadatek, nie ma znaczenia decydującego dla samej konstrukcji zadatku.*
- **Wyrok SN z 8 lutego 2008 r. (I CSK 328/07)** - *Zadatek może zostać dany także po zawarciu umowy, w terminie uzgodnionym przez strony.*

Realny charakter zadatku

Na skutki zadatku można się powołać, gdy został on „DANY”.
Co do chwili zapłaty konstrukcja ustawowa jest jednak dyspozytywna:

- **Wyrok SN z 9 grudnia 2011 r. (III CSK 115/11)** - *Funkcję zadatku w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może pełnić także suma uiszczona kontrahentowi po zawarciu umowy. Czas wręczenia kontrahentowi kwoty, która - zgodnie z porozumieniem stron - ma stanowić zadatek, nie ma znaczenia decydującego dla samej konstrukcji zadatku.*
- **Wyrok SN z 8 lutego 2008 r. (I CSK 328/07)** - *Zadatek może zostać dany także po zawarciu umowy, w terminie uzgodnionym przez strony.*

Problem jednak, gdy strona, która zgodziła się dać zadatek, nie wpłaca go zgodnie z umową(!)

Skorzystanie z zadatku

Uprawnienie wierzyciela (prawo podmiotowe kształtujące), z którego wierzyciel może, ale nie musi skorzystać (można nadal żądać wykonania!)

Przesłanki:

- Zadatek realnie wpłacony
- Niewykonanie umowy, za które druga strona ponosi odpowiedzialność
- Oświadczenie woli o odstąpieniu od umowy złożone przez uprawnionego (bez konieczności wyznaczania dodatkowego terminu na wykonanie)

Pojęcie „niewykonania”

Niewykonanie zobowiązania - art. 471 k.c.

Niewykonanie umowy jako przesłanka skorzystania z zadatku - art. 394 k.c.

Czy pojęcia tożsame?

Art. 471 k.c. – niewykonanie (definitywne) przeciwstawiane nienależytemu wykonaniu (m.in. zwłoka).

Art. 394 k.c. – niewykonanie umowy to każdy przypadek braku wykonania w terminie (nawet jeśli potencjalnie umowa mogłaby wciąż być wykonana np. gdy zwłoka).

Wyrok SN z 17.06.2003, III CKN 80/01

Niewykonanie umowy w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może także polegać na świadczeniu rzeczy niewłaściwej jakości.

Zadatek – podstawa odpowiedzialności

Potrzebna właściwa podstawa odpowiedzialności – jedna ze stron ponosi odpowiedzialność za niewykonanie zobowiązania(!) (wniosek *a contrario* z art.394 §3 kc)

Wyrok SN z 30.05.2006 r. (IV CSK 66/06):

Zarówno w art. 390 §1 k.c. jak i w art. 394 § 1 k.c. chodzi o zawinione przez stronę niewykonanie umowy, a oceny w tym przedmiocie należy dokonywać zgodnie z zasadami art. 471 k.c.

Wyrok SN z 21 maja 2014 r. (II CSK 509/13):

Zadatek w kształcie kodeksowym stanowi konstrukcję symetryczną. Zakłada taki sam zakres odpowiedzialności każdego z kontrahentów w razie, gdy do niewykonania zobowiązania doszło z przyczyn za które ponosi odpowiedzialność.

Wyłączenie zadatku?

Wyrok SN z 14 grudnia 2011 r. (I CSK 149/11) - *Jeżeli, mimo zastrzeżenia zadatku, umowa nie została wykonana, dochodzi do zbiegu dwóch uprawnień: wynikającego z art. 394 § 1 k.c. oraz z art. 471 k.c. i osobie, której interes został naruszony (...) służy wybór między tymi uprawnieniami. (...) może skorzystać z uprawnienia przewidzianego w art. 394 § 1 k.c. lub żądania odszkodowania na zasadach ogólnych. Żądanie zwrotu zadatku lub podwójnej kwoty zadatku albo prawo zatrzymania zadatku powstaje jedynie w sytuacji, gdy strona złożyła oświadczenie o odstąpieniu od umowy. Jeżeli mimo niewykonania umowy przez drugą stronę, strona uprawniona nie odstąpiła od umowy (???), służy jej prawo żądania odszkodowania na ogólnych zasadach, którego wysokość jest określona wysokością poniesionej szkody.*

Por. **Uchwała SN z 25 czerwca 2009 r. (III CZP 39/09)**

Wysokość zadatku

Wyrok SN z 15.05.2003, I CKN 340/01:

Wysokość zadatku nie została uregulowana w sposób szczególny, a tym samym podlega swobodzie kontraktowej (art. 353¹ k.c.). Uważa się, że suma wręczana tytułem zadatku stanowi pewien ułamek - zwykle niewielki - świadczenia pieniężnego, które jedna ze stron ma spełnić na rzecz strony drugiej. Wartość wręczonych przy zawieraniu umowy pieniędzy lub rzeczy zamiennych ma wpływ na kwalifikację tej czynności. Skoro przedmiot zadatku jest utożsamiany tylko z pewną częścią świadczenia i stanowi zazwyczaj stosunkowo nieznaczny jego ułamek, to reguła interpretacyjna z art. 394 kc nie może znajdować zastosowania, gdy przy zawieraniu umowy wręczane są rzeczy lub pieniądze, których wartość jest zbliżona do wartości umówionego świadczenia, równa jej albo ją przekracza.

Wysokość zadatku

Wyrok SN z 15.05.2003, I CKN 340/01 - tezy:

- 1. Wysokość zadatku pozostaje w stosownej relacji do wartości kontraktu.*
- 2. Nie jest zadatkiem świadczenie wielkością odpowiadające wartości przedmiotu umowy, czyli cena uiszczona przed nadejściem terminu płatności.*
- 3. Zadatek ustalony w nadmiernej wysokości stanowi przejaw obejścia prawa i z tego względu jest nieważny.*

Por. wyrok SA w KAT z 19.04.2013, I ACa 161/13

Zarachowanie zadatku na poczet świadczenia z umowy

Art. 394 §2 k.c. W razie wykonania umowy zadatek ulega zaliczeniu na poczet świadczenia strony, która go dała; jeżeli zaliczenie nie jest możliwe, zadatek ulega zwrotowi.

Wyrok SN z 10.02.2011, IV CSK 336/10:

W umowie przedwstępnej dopuszczalne jest zastrzeżenie zadatku, którego przedmiot odpowiada rodzajowo przedmiotowi świadczenia z umowy ostatecznej.

*W takim przypadku kontrahenci mogą **oświadczyć swoją wolę** zaliczenia zadatku na poczet tego właśnie świadczenia.*

Wykonanie umowy przedwstępnej to zawarcie umowy przyrzeczonej(!) Z samej ustawy nie wynika zatem zaliczenie zadatku i dlatego potrzebne jest dodatkowe zastrzeżenie umowne.

Zadatek (art. 394 k.c.)

Strony niniejszym potwierdzają zapłatę przez Zamawiającego kwoty 2000 (dwa tysiące) złotych tytułem zadatku w rozumieniu art. 394 k.c.

Zadatek (art. 394 k.c.)

Strony niniejszym potwierdzają zapłatę przez Zamawiającego kwoty 2000 (dwa tysiące) złotych tytułem zadatku w rozumieniu art. 394 k.c.

W przypadku niewykonania umowy przez Wykonawcę, Zamawiający może – według swego wyboru – powołać się na zadatek lub skorzystać z innych środków, wynikających z umowy lub przewidzianych prawem, na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania.

Zadatek (art. 394 k.c.)

Strony niniejszym potwierdzają zapłatę przez Zamawiającego kwoty 2000 (dwa tysiące) złotych tytułem zadatku w rozumieniu art. 394 k.c.

W przypadku niewykonania umowy przez Wykonawcę, Zamawiający może – według swego wyboru – powołać się na zadatek lub skorzystać z innych środków, wynikających z umowy lub przewidzianych prawem, na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania.

Przez niewykonanie umowy Strony rozumieją brak wykonania w terminie któregokolwiek z obowiązków przewidzianych umową.